

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Warszawa,

Adam Bodnar

III.518.16.2016.JA

**Pani
Elżbieta Rafalska
Minister Rodziny, Pracy
i Polityki Społecznej
ul. Nowogrodzka 1/3/5
00-513 Warszawa**

Przemoc w rodzinie narusza podstawowe prawa człowieka, w tym prawo do życia i zdrowia oraz poszanowania godności osobistej. Skuteczne przeciwdziałanie temu zjawisku oraz zapewnienie wsparcia i pomocy osobom, które doznały krzywdy w relacjach rodzinnych powinno zajmować priorytetowe miejsce wśród zadań państwa.

Na konieczność poprawy stanu przestrzegania praw ofiar przemocy domowej Rzecznik Praw Obywatelskich wskazywał już w skierowanym do Pani Minister wystąpieniu z dnia 7 grudnia 2016 r. (nr jak wyżej) sygnalizując wówczas problemy związane z ograniczeniami w dostępie do specjalistycznych ośrodków wsparcia oraz miejsc bezpiecznego schronienia, niedostateczną realizacją programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc oraz brakami w programach przeciwdziałania przemocy. W odpowiedzi udzielonej pismem z dnia 13 stycznia 2017 r. (znak DPS.VII.5132.2.2017.PM) Podsekretarz Stanu, Pani Elżbieta Bojanowska poinformowała m.in., że przekazane przez Rzecznika uwagi będą przedmiotem analiz.

Za przedstawione w powołanym wyżej piśmie wyjaśnienia i deklarację uprzejmie dziękuję.

Sygnalizowane Rzecznikowi w skargach wątpliwości dotyczące realizacji praw wynikających z ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie skłaniają mnie do skierowania do Pani Minister kolejnego wystąpienia w tej sprawie.

I. Specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie

Zakres zadań adresowanych do osób dotkniętych przemocą w rodzinie wyznacza art. 3 ust. 1 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Przepis ten stanowi wyliczenie działań względem osób doznających przemocy poczynając od rodzajów poradnictwa (medyczne, psychologiczne, prawne, socjalne, zawodowe i rodzinne), poprzez interwencję kryzysową i wsparcie, wskazanie środków ochrony przed dalszym krzywdzeniem (zakaz kontaktów i zbliżania się sprawcy do osoby pokrzywdzonej, uniemożliwienie korzystania sprawcy ze wspólnie zajmowanego przez rodzinę mieszkania), po badanie lekarskie i wydanie zaświadczenia w związku z doznaną przemocą. Wśród form pomocy wymienia się również udzielenie osobie dotkniętej przemocą w rodzinie wsparcia w uzyskaniu mieszkania bądź zapewnienia bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie.

Na gruncie tak skonstruowanego przepisu, który w istocie stanowi deklarację podejmowania działań, a nie normę prawną *sensu stricto* jawią się istotne wątpliwości związane z prawidłową realizacją zapewnienia osobie doznającej przemocy bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie (art. 3 ust. 1 pkt 4 ustawy), tym bardziej, że normy ustawowe w sposób niewyczerpujący odnoszą się do wskazanej kwestii.

W zakresie dotyczącym specjalistycznych ośrodków wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego, na mocy art. 5 pkt 1 i 2 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, został zobowiązany do określenia, w drodze rozporządzenia, standardu podstawowych usług świadczonych przez te ośrodki oraz kwalifikacji zatrudnionych w ośrodkach osób. Jako wytyczną dotyczącą treści aktu wskazano na konieczność dostosowania zakresu pomocy do sytuacji oraz potrzeb ofiar przemocy. Realizację upoważnienia ustawowego stanowi rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 lutego 2011 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, kwalifikacji osób zatrudnionych w tych ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływania korekcyjno-edukacyjne (Dz. U. z 2011 r. Nr 50, poz. 259). Określony w rozporządzeniu standard podstawowych

usług świadczonych przez specjalistyczny ośrodek wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie dotyczy trzech obszarów: interwencyjnego, terapeutyczno-wspomagającego oraz potrzeb bytowych. Standard gwarantowanej pomocy odnosi się do zapewnienia schronienia ofierze przemocy w rodzinie oraz dzieciom pozostającym pod jej opieką bez skierowania i bez względu na posiadany dochód przez okres do trzech miesięcy z możliwością przedłużenia w uzasadnionych okolicznościach, udzielania natychmiastowej pomocy psychologicznej i prawnej oraz zorganizowania niezwłocznie dostępu do pomocy medycznej, gdy wymaga tego stan zdrowia ofiary, a także rozpoznania sytuacji osoby doświadczającej przemocy z oceną ryzyka w zakresie zagrożenia bezpieczeństwa jej lub jej dzieci. Działania w zakresie terapeutyczno-wspomagającym skupiają się na diagnozowaniu problemu przemocy w rodzinie oraz opracowaniu indywidualnego planu pomocy ofierze, udzielaniu poradnictwa, prowadzeniu grup wsparcia, a także zapewnieniu odpowiedniej specjalistycznej terapii ukierunkowanej na ofiarę i jej dzieci. Natomiast realizacja gwarancji w obszarze zabezpieczenia potrzeb bytowych odbywa się poprzez zapewnienie osobie całodobowego okresowego pobytu z zabezpieczeniem elementarnych potrzeb niezbędnych do codziennego funkcjonowania (m.in. wyżywienia, odzieży, obuwia).

Poprzez regulacje § 2 przedmiotowego rozporządzenia odnoszącego się do współpracy specjalistycznego środka wsparcia z instytucjami zajmującymi się przeciwdziałaniem przemocy została zrealizowana wytyczna z delegacji ustawowej dotycząca konieczności dostosowania zakresu pomocy do sytuacji oraz potrzeb ofiary przemocy.

Zgodnie z upoważnieniem ustawowym zawartym w art. 5 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie rozporządzenie powinno wyznaczać standard podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, to jest ich minimalny poziom. W mojej ocenie przedmiotowa delegacja ustawowa budzi jednak wątpliwości co do spełniania wymogów określonych w art. 92 ust. 1 Konstytucji RP. Rozporządzenia są wydawane przez organy wskazane w Konstytucji RP, na podstawie szczegółowego upoważnienia zawartego w ustawie i w celu jej wykonania. Upoważnienie powinno określać organ właściwy do wydania rozporządzenia i zakres spraw przekazanych do uregulowania oraz wytyczne dotyczące treści aktu. Trybunał Konstytucyjny w swoim orzecznictwie stanął na stanowisku, że ustawowe upoważnienie do wydania aktu wykonawczego nie może mieć charakteru blankietowego (por. orzeczenie TK z dnia 19 października 1988 r. o sygn. akt Uw 4/88). Zdaniem Trybunału, upoważnienie nie może pozostawiać organowi zbyt daleko idącej swobody w kształtowaniu merytorycznej treści rozporządzenia, a ponadto upoważnienie

musi zostać tak sformułowane, aby materie uregulowane w rozporządzeniu służyły realizacji celów wyrażonych w ustawie. Jak podkreślił Trybunał w wyroku z dnia 25 maja 1998 r. o sygn. akt U 19/97 niedopuszczalne jest, by prawodawczym decyzjom organów władzy wykonawczej pozostawiać kształtowanie zasadniczych elementów regulacji prawnej. Przepis upoważnienia powinien zostać zredagowany w taki sposób, aby wyznaczone zostało minimum unormowań, jakie się mają znaleźć w akcie wykonawczym. W zakresie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie z samej regulacji ustawowej nie sposób wywnioskować, nawet w ogólnym zarysie, jak standard podstawowych usług świadczonych przez te ośrodki powinien zostać ukształtowany. Ustawodawca pozostawił więc swobodę do uregulowania tych kwestii w akcie wykonawczym do ustawy.

Trybunał Konstytucyjny w orzeczeniu z dnia 19 maja 1998 r. o sygn. akt U 5/97 wskazał, że w specyficznej materii, którą stanowi unormowanie wolności i praw człowieka i obywatela, przewidziane konieczne lub choćby tylko dozwolone przez Konstytucję RP unormowanie ustawowe cechować musi zupełność. W ocenie Trybunału w żadnym wypadku, w sytuacji sporu pomiędzy jednostką a organem władzy publicznej o zakres, czy sposób korzystania z wolności i praw, podstawa prawna rozstrzygnięcia tego sporu nie może być oderwana od unormowania konstytucyjnego, ani mieć rangi niższej niż ustawa. Zawarta w art. 5 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie delegacja ustawowa stanowi całościowe przekazanie uregulowania sposobu świadczenia podstawowych usług przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie do rozporządzenia, co jest sprzeczne z wymogiem określenia bezpośrednio w treści ustawy wszystkich zasadniczych elementów regulacji.

Za naruszenie art. 92 ust. 1 Konstytucji RP może być uznane takie ukształtowanie upoważnienia ustawowego, które pozostawia organowi upoważnionemu do wydania aktu możliwość dowolnego, niczym nieograniczonego, wyboru sposobu regulacji. Celem wytycznych zawartych w upoważnieniu powinno być co najmniej ramowe wskazanie treści jakie ustawodawca pozostawia do uregulowania w rozporządzeniu. Jak wskazuje Trybunał, kontrola zgodności upoważnienia z Konstytucją RP wymaga zbadania, czy w ustawie w ogóle zostały przewidziane wytyczne i czy pozostają one w zgodzie z zasadą wyłączności ustawy i konstytucyjnym wymogiem, by pewne kwestie były uregulowane w całości w ustawie (por. wyrok TK z dnia 17 października 2000 r. o sygn. akt K 16/99, wyrok z dnia 16 lipca 2009 r. o sygn. akt K 36/08, wyrok z dnia 31 marca 2009 r. o sygn. akt K 28/08). Trybunał wskazał również, że szczegółowość wytycznych powinna zależeć od materii regulowanej przez ustawę, a zakres upoważnienia musi być tym węższy i tym

bardziej szczegółowe powinny być wytyczne, im większy jest wpływ materii ustawowej na sferę praw i wolności jednostki (por. wyrok TK z dnia 26 października 1999 r. o sygn. akt K 12/99, wyrok TK z dnia 29 maja 2002 r. o sygn. akt P 1/01 oraz wyrok TK z dnia 9 maja 2006 r. o sygn. akt P 4/05). Wytyczne co do treści aktu wykonawczego, jak wynika m.in. z orzeczenia TK z dnia 14 grudnia 1999 r. o sygn. akt K 10/99 oraz z dnia 29 listopada 2004 r. o sygn. akt K 7/04, nie muszą zostać wyrażone w danym przepisie, zawierającym delegację ustawową, a mogą wynikać z treści innych przepisów ustawy.

Zgodnie z treścią art. 92 ust. 1 Konstytucji RP, rozporządzenia są wydawane w celu wykonania ustawy. Z tego względu, akt wykonawczy musi być materialnie i funkcjonalnie powiązany z ustawą. W omawianej regulacji, która dotyczy realizacji zadań państwa względem osób dotkniętych przemocą, delegacja ustawowa nie przewiduje żadnych reguł dotyczących np. trybu i sposobu przyjmowania osób potrzebujących wsparcia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie. Nie określa także możliwości skutecznego dochodzenia przez osobę dotkniętą przemocą realizacji uprawnień wynikających z art. 3 ust. 1 pkt 4 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Także analiza pozostałych przepisów ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie nie pozwala na zrekonstruowanie zasad przyjęcia do specjalistycznego ośrodka wsparcia.

W świetle powyższego, zastrzeżenia budzi przekazanie określenia standardu podstawowych usług świadczonych na rzecz ofiar przemocy w rodzinie do uregulowania aktem podustawowym.

Placówki o charakterze specjalistycznym są jednym z elementów systemu wsparcia, który powinien być łatwo dostępny, gdyż gwarantuje profesjonalny poziom kompleksowej pomocy dla ofiar, tak ważny po traumatycznych przeżyciach. Niepokoić muszą więc docierające do Rzecznika sygnały, że osobom wymagającym specjalistycznego wsparcia odmawia się umieszczenia w specjalistycznym ośrodku wsparcia bez podania uzasadnienia, a osoby te ostatecznie trafiają do placówek nieprzygotowanych do świadczenia pomocy specjalistycznej. Wątpliwości budzi także dokonywany w sposób arbitralny tryb przedłużania pobytu w placówkach specjalistycznych.

Moim zdaniem konieczne jest skonkretyzowanie w przepisach ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie zasad i trybu przyjmowania do specjalistycznych ośrodków wsparcia osób doświadczających przemocy, a także minimalnych standardów podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie.

II. Oddziaływania korekcyjno-edukacyjne.

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie swym zakresem działań obejmuje również osoby stosujące przemoc wobec członków rodziny. Z treści art. 4 ustawy wynika, że wobec tej grupy kierowane są dwa rodzaje działań: przewidziane w ustawie środki mające na celu zapobieganie kontaktowaniu się osób stosujących przemoc w rodzinie z osobami pokrzywdzonymi oraz oddziaływania korekcyjno-edukacyjne. Działania mające na celu zapobieganie kontaktowaniu się osób stosujących przemoc w rodzinie z osobami pokrzywdzonymi stanowią treściowo konsekwencję wskazanych art. 3 ust. 1 pkt 3 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie zadań na rzecz zapewnienia osobie dotkniętej przemocą w rodzinie ochrony przed dalszym krzywdzeniem. W przepisie art. 4 ustawy pominięto jednak, na co pragnę zwrócić uwagę, sformułowanie dodane w art. 3 ust. 1 pkt 3 ustawy przez nowelizację ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z 2010 r. (ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw; Dz. U. z 2010 r. Nr 125, poz. 842), odnoszące się do zakazania zbliżania się do osoby pokrzywdzonej.

Ponadto art. 4, podobnie jak art. 3, ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie jest przepisem o charakterze ogólnym wyznaczającym jedynie zakres zadań w obrębie przeciwdziałania przemocy skierowanych do osób stosujących przemoc w rodzinie, nie zaś zobowiązującym konkretne podmioty do podjęcia tych działań.

Oddziaływania korekcyjno-edukacyjne dla osób stosujących przemoc w rodzinie są działaniami ukierunkowanymi na zmianę postaw i zachowań osób stosujących przemoc wobec członków rodziny, mającymi na celu zaprzestanie stosowania przemocy, zmniejszenie ryzyka stosowania przemocy w przyszłości, a także nabycie umiejętności współżycia w rodzinie. Cele oddziaływań, krąg adresatów, obowiązek monitorowania i ewaluacji przebiegu i efektów oddziaływań oraz wymagania, jakie powinny spełniać osoby prowadzące oddziaływania, zostały szczegółowo określone w rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 lutego 2011 r. w sprawie standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, kwalifikacji osób zatrudnionych w tych ośrodkach, szczegółowych kierunków prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie oraz kwalifikacji osób prowadzących oddziaływania korekcyjno-edukacyjne (§ 3-7 rozporządzenia).

W tym miejscu wskazać należy, iż przepisy ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie w żaden sposób nie precyzują na czym miałyby polegać oddziaływania korekcyjno-edukacyjne, którym poddawane miałyby być osoby stosujące przemoc, zaś

szczegółowe kierunki prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc i kwalifikacje osób prowadzących oddziaływania korekcyjno-edukacyjne zostały, na mocy delegacji ustawowej wynikającej z art. 5 ustawy, przekazane do określenia w rozporządzeniu ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego. Przekazanie tej materii do uregulowania aktem podustawowym, podobnie jak w przypadku kwestii określenia w rozporządzeniu standardu podstawowych usług świadczonych przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie, budzi zastrzeżenia co do spełniania przez delegację ustawową, wynikającą z art. 5 ustawy, wymogów określonych w art. 92 ust. 1 Konstytucji RP. Wprawdzie ustawodawca wskazał, że zawarte w rozporządzeniu szczegółowe kierunki prowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie i kwalifikacje osób prowadzących oddziaływania korekcyjno-edukacyjne winny uwzględniać skuteczność oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie, to jednak treść wytycznych nie usuwa powyższych wątpliwości.

W przepisie art. 5 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie pojawia się określenie „oddziaływanie korekcyjno-edukacyjne”, które jak już wskazano nie zostało zdefiniowane w ustawie, a stosowanie oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych nakłada na obywateli określone ograniczenia i obowiązki. Zgodnie z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych praw i wolności mogą być ustanowione tylko w ustawie. Także w tym kontekście całkowite przekazanie do określenia w rozporządzeniu wykonawczym szczegółowych kierunków wprowadzenia oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych może, w mojej ocenie, budzić wątpliwości co do zgodności treści delegacji ustawowej z normami konstytucyjnymi.

Jedynie wytyczne do tworzenia modelowych programów korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie zostały określone w załączniku Nr 2 do ustanowionego Uchwałą Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 2014 r. Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020 (M. P. z 2014 r. poz. 445). Tam też określono jakie powinny być podstawowe założenia i elementy programu, jak powinny wyglądać nabór i selekcja uczestników oraz jakie treści edukacyjne i tematy powinny zostać przekazane uczestnikom. Wprawdzie wytyczne zawierają szczegółowe informacje na temat oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych adresowanych do osób stosujących przemoc w rodzinie, to jednak nie zmienia to faktu, że przepisy ustawy nie określają tej materii.

Zgodnie z art. 93 ust. 1 Konstytucji RP uchwały Rady Ministrów mają charakter wewnętrzny i obowiązują tylko jednostki organizacyjnie podległe organowi wydającemu

te akty. Przyjęty w ten sposób Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, a zatem także załącznik z wytycznymi do tworzenia modelowych programów korekcyjno-edukacyjnych, nie kwalifikuje się do systemu źródeł prawa powszechnie obowiązujących, określonych w art. 87 Konstytucji RP.

Na gruncie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie uczestnictwo w programie oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych odbywa się na zasadzie dobrowolności. Działania wszystkich organów odpowiedzialnych za rodzinę i wykonujących zadania w ramach przeciwdziałania przemocy powinny zmierzać do zwiększenia uczestnictwa sprawców w programach. Z zaniepokojeniem przyjmuję docierające do mnie informacje, że formalne obwarowania stosowane przez organizatorów programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych, zgodnie z wytycznymi określonymi w załączniku do Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, względem osób zgłaszających się do programu dobrowolnie powodują, iż sprawcy nie podejmują terapii. Chodzi przede wszystkim o zasady selekcji i naboru uczestników, a także reguły udziału w programie, które najczęściej stanowią dokument podpisywany przez uczestników przybierający formę kontraktu. Warto w tym kontekście zastanowić się, czy względem osób zgłaszających się do programu oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dobrowolnie, nie powinny być stosowane mniej formalne zasady naboru i udziału.

Na przydatność programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych nakierowanych na zmianę zachowań sprawców przemocy, korygowanie dotychczasowych postaw i sposobów myślenia, a także uczenie reagowania bez użycia przemocy wskazują wyniki badań. W Raporcie z badania ogólnopolskiego zrealizowanego na zamówienie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej¹ podano, iż 67% sprawców biorących udział w programie korekcyjno-edukacyjnym deklaroowało, że w czasie jego trwania zaprzestało stosowania przemocy i tylko 1% respondentów przyznało, że stosowało przemoc wielokrotnie. Z osób, które już uprzednio uczestniczyły w takich programach 12% podało, że po zakończeniu uczestnictwa w programie nie stosowało przemocy przez dłużej niż rok, a 34% - że zupełnie zaprzestało jej stosowania. Jednocześnie wśród osób prowadzących oddziaływanie korekcyjno-edukacyjne 94% było zdania, że realizowane przez nich programy są skuteczne, gdyż powodują zmiany w zachowaniu ich uczestników.

¹ Diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie: badanie uczestników programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych. Ogólnopolskie badanie profesjonalistów realizujących programy oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie, Wyniki badań: MillwardBrown SMG/KRC dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej - ogólnopolska diagnoza dotycząca osób stosujących przemoc w rodzinie.

Wyniki badań przekonują, że oddziaływania korekcyjno-edukacyjne to mechanizm niezwykle istotny z punktu widzenia przeciwdziałania zjawisku przemocy i należy zrobić wszystko, aby odsetek osób w nich uczestniczących był jak największy. Skuteczne realizowanie działań skierowanych do osób stosujących przemoc nie może się jednak odbywać bez stosownych podstaw prawnych, odpowiednich mechanizmów oraz zaplecza do wpływania na sprawców przemocy w celu zmiany ich postaw.

W świetle wskazywanych powyżej zastrzeżeń niezbędne wydaje się rozważenie dokonania zmian w obrębie regulacji dotyczących oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie.

Reasumując, pragnę podkreślić, że powyższe wystąpienie ma na celu zwrócenie uwagi na niedostatki w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie. W mojej ocenie aktualne są również sygnalizowane Pani Minister pismem z dnia 7 grudnia 2016 r. postulaty podjęcia działań na rzecz zmiany prawa.

W związku z powyższym, na podstawie art. 16 ust. 1 oraz art. 16 ust. 2 pkt 1 ustawy z 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz. U. z 2017 r. poz. 958), uprzejmie proszę Panią Minister o ustosunkowanie się do zasygnalizowanych powyżej zagadnień.